

SOCIETATEA SECRETĂ „CONSTITUȚIA” DIN LUGOJ

În anul 1830 autoritățile imperiale au descoperit la Lugoj o societate secretă „Constituția”, care activa, probabil, din jurul anilor 1825, ai cărei membri au fost arestați și acționați în judecată pentru preținse infracțiuni de drept comun. Autoritățile nu dispuneau de probe certe asupra scopurilor urmărite de această întovărire interzisă de legile în vigoare, toate documentele compromițătoare fiind distruse de către unul din fiii principalului conspirator, Damaschin Nedelcu, care va și muri în temniță, în timpul acțiunii judiciare¹.

Mentorul acestei tovarășii tainice, a fost preotul lugojean Dimitrie Petrovici-Stoichescu, locțiitor de protopop și, totodată, profesor la Institutul Teologic din Vârșeț, secția română, iar membri au fost alți doi preoți: Ioan Lăpădat, Constantin Popovici și diaconul Ștefan Berceanu², un nobil român, Demetriu Faur — al cărui fiu, Ioan Faur, a fost mai apoi prim-comite al județului Caraș, cu capitala la Lugoj, și, de asemenea, deputat român în Parlamentul din Pesta, — un arendaș al domeniului de stat Bârna, Ion Vancea, precum și o seamă de meseriași și agricultori lugojeni fruntași³.

Printre principalii conspiratori, actul de acuzare amintește numele „căldărașului” Damaschin Nedelcu, cu fiii săi, Theodor și Iosif, în a căror casă membrii societății se întruneau noaptea, cu ferestrele perdeluite, ținând întruniri secrete, până după miezul nopții, și redactând, chipurile, „scrisori false împotriva persoanelor și averii cetățenilor”⁴.

Dacă actul de acuzare nu a specificat țelurile reale urmărite de această întovărire secretă, faptul se datorește împrejurării că autoritățile imperiale nu dispuneau de dovezi palpabile — cum am anticipat — în lipsa documentelor compromițătoare, mistuite de flăcări, înaintea arestării membrilor săi. În schimb, o serie de indicii ne aduc suficiente lumini. Unul dintre aceste indicii îl constituie însăși denumirea de „Constituția”, prin care se evidențiază o tendință, o mișcare pentru o orânduire mai dreaptă, pentru „așezarea societății pe baze constituționale, prin ridicarea maselor”⁵. Se pare că la această țintă se referă și actul de acuzare, învinuind membrii grupării că se ocupau cu scrisori împotriva persoanelor și avutului acestora⁶.

Istoricul I. D. Suciu a definit-o ca o „societate antifeudală înființată de burghezia română din Lugoj, care urmărea să răspândească în rândurile populației din Banat, ideile revoluției burgheze din Franța de la 1830”⁷. Și același regretat specialist mai afirmă că, deși nu se cunoaște cu precizie programul societății, pe lângă scopul antifeudal se presupune că avea și un profund caracter de emancipare națională⁸. Deci unul dintre obiectivele societății — reținut de altfel de toți comentatorii ei — a fost acela al luptei împotriva privilegiilor domnilor de pământ, care, deși puțini la număr în județul Caraș — doar 1.374 inși — stăpâneau 65% din suprafața agricolă cultivabilă, pe când aproape 218.000 țărani, în majoritate covârșitoare români, dețineau doar 35% din teren^{8a}.

Un alt indiciu, în privința obiectivelor urmărite de membrii societății, îl constituie ideile politice și sociale, de care era animat președintele ei, Dimitrie Petrovici-Stoichescu, un om cult, cu vederi progresiste, profund atașat neamului său și de o ținută morală ireproșabilă. Din datele publicate despre această marcantă personalitate reținem că era originar din comuna Belinț, descinzând dintr-o familie de preoți: tatăl său, George Petrovici, era unul dintre oamenii luminați ai vremii, care aderase, în anul 1802, la acțiunea de emancipare a Bisericii ortodoxe române, de sub ierarhia sârbească și a cărui semnătură o găsim, pe o petiție din 1807, adresată împăratului Francisc I, prin care se cerea ca viitorul director al școlilor din Banat, să cunoască limba română. Pentru activitatea desfășurată pe parcursul timpului, pe teren național, Dimitrie Țichindeal îl numește „iubitoriu” de națiune⁹.

Iubitor de națiune va fi și fiul său, Dimitrie, personalitate socială și ecleziastică a românilor bănățeni. Pentru ideile sale progresiste și atașamentul sincer față de neam, Dimitrie Petrovici-Stoichescu este desemnat vicar general al proiectatei mitropolii a Banatului, de către marea adunare populară de pe Câmpul Libertății din Lugoj, prezidată de Eftimie Murgu, în anul 1848. La înfrângerea revoluției, pentru activitatea desfășurată, în acei frământați ani, autoritățile austriece îl condamnă la 12 ani temniță pe care o execută în închisoarea din Kufstein, eliberându-se pe data de 26 februarie 1854, în urma unei grațieri. Printre acuzele ce i s-au adus, au tras greu în cumpănă două circulare, prin care preoții erau îndemnați ca slujbele lor să nu mai pomenească numele lui Franz Ioseph și ca românii, sârbii și ungurii să lupte împreună pentru câștigarea independenței¹⁰.

O societate secretă, cum a fost aceea a lugojenilor de până la 1830, care a avut ca președinte o personalitate atât de proeminentă ca aceea a lui Dimitrie Petrovici-Stoichescu, pătruns de ideile democratice și revoluționare, de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea fără de care membrii societății nu puteau lua nici o hotărâre, iar hotărârile luate în absența sa trebuiau să-i fie aduse la cunoștință¹¹, nu putea avea alt caracter decât unul politic, cu obiective de natură națională, socială și bisericească, urmărind, între altele, și eliberarea Bisericii ortodoxe române de sub jurisdicția sârbească.

Acest fapt ni-l confirmă Coriolan Brediceanu, înrudit cu familia conspiratorului, Damaschin Nedelcu, după soacra sa, Paulina Rădulescu, nepoată de fiică a acestuia, și deci în măsură să cunoască din sursă directă activitatea societății, precum și de la fiii lui : Damaschin Nicolae, avocat în Timișoara, și Dimitrie (Dima), profesor la Universitatea din Budapesta¹². Iată ce destăinuie Coriolan Brediceanu, în discursul din 1836, ținut la decesul lui Alexandru Nedelcu : „... tatăl său Theodor împreună cu unchiul său Iosif au suferit în anul 1830 închisoare în temnița din Lugoj pentru că au vrut să rupă lanțul slavismului, ce tindea la deznaționalizarea noastră prin ierarhia bisericească dominantă pe atunci...“¹³. De notat că această declarație se mai baza și pe actele dosarului, care în 1886, când Brediceanu făcea interesanta dezvăluire, se mai afla în arhiva Prefecturii județului Caraș-Severin, dosar pe care el l-a studiat, propunându-și să facă lumină în respectivul proces¹⁴, ceea ce Ioan Boroș, care a dedicat o broșură „Constituției“ în 1928, n-a mai avut posibilitatea să o facă, fiindcă întreg dosarul pierdut — întâmplător sau voit — în jurul anului 1910, cu prilejul selectării actelor vechi din Arhiva județeană¹⁵. Dacă Coriolan Brediceanu nu și-a ținut promisiunea de a „... face lumină în acest proces“ — cum intenționase — acest lucru trebuie pus în legătură cu prejudecățile timpului în care a trăit și care vizau originea socială a familiei sale. De adăugat că în literatura de specialitate se confundă deseori preotul Dimitrie Teodori-Roșiu, participant la evenimentele revoluționare ale anilor 1848—1849, cu Ioan Teodor, zis și Ioan Roșiu sau Ioța Dimoni, membru al societății secrete lugojene. Confuzia pornește de la Ioan Boroș, care, în lucrarea sa intitulată **Constituția, societate secretă română în Lugoj 1830—1834** reproduce, la pagina 16, fotografia unui membru al acestei organizații, cu numele de Ioan Teodor, dedesubtul căreia notează : „Paroh gr. ort. român în Lugoj. Profesor de teologie în Vârșeț“.

Dar Ioan Teodor (alias Ioan Roșiu sau Ioța Dimoni) nu a fost nici preot și nici profesor de teologie ; la fel nu se cunoaște vreun preot român cu acest nume în Lugoj, nici în anii 1830—1834, și nici anterior. Faptul că Ioan Teodor nu a fost preot reiese, atât din actul de acuzare cât și dintr-un act recent descoperit în arhiva defunctului avocat lugojean dr. George Dobrin — înrudit după soacra sa, Paulina Rădulescu, cu principalul conspirator, Damaschin Nedelcu, — intitulat „Procesul criminal al mai multor fruntași români din Lugoj în anul 1830—1831 pentru societate secretă“ și în care sunt menționați patru preoți lugojeni, printre care însă nu figurează și numele acestuia. Este evident că Ioan Boroș a confundat pe Ioan Teodor, zis și Roșiu, cu Dimitrie Teodori, ce avea și el porecla de Roșiu, realmente funcționând ca „... paroh ort. român în Lugoj și profesor la Teologia din Vârșeț“, însă cel din urmă nu a participat la activitatea societății secrete „Constituția“, de altfel nici nu putea lua parte, întrucât, la data descoperirii ei în anul 1830, avea doar vârsta de opt ani, fiind născut în 1822¹⁶ ; așadar, fotografia reprodușă de I. Boroș, în lucrarea amintită, nu este a lui Ioan

Teodor, ci a preotului Dimitrie Teodori. Această eroare o întâlnim și la alți autori, care îl citează pe Boroș în lucrări publicate mai recent¹⁷.

Poate surprinde faptul că protopopul Lugoșului, Ștefan Atanasievici, care a avut o activitate remarcabilă pe teren național, bisericesc și școlar și care, din câte se știe, era în bune raporturi cu mentorul acestei societăți secrete, nu a făcut parte din rândurile ei, după cum nu a făcut parte nici ginerele său, preotul lugojean Dimitrie Ioanovici. Explicația e următoarea: protopopul Lugoșului era innobilat, împreună cu familia sa, prin diploma nobiliară din 10 februarie 1804, aparținând acelei societăți pe care membrii „Constituției” căutau să o submineze. Așa că nu este aleatorie prezența sa ca acuzator în acest proces, iar a ginerelei sale și a altor trei preoți ca martori ai acuzării¹⁸.

În actele „congregației comitatense”, cât și în actul de acuzare se menționează că Damaschin Nedelcu, cu cei doi fii ai săi, Theodor și Iosif, au fost „căldărași”. Această denumire se leagă de profesie și nu de persoană, căci ei erau de origine aromâni¹⁹, oameni instruiți și la curent cu evenimentele politice și sociale, ce frământau apusul Europei și societatea românească, din prima jumătate a secolului trecut, bucurându-se de deosebită vază în societatea lugojeană, împrejurare ce reiese și din faptul că, în casa acestei familii, se țineau ședințele secrete ale societății, la care participau, așa după cum s-a amintit, o seamă de fruntași ai vieții naționale, sociale și bisericești din Lugoș. În prezent se cunoaște prea puțin, sau aproape deloc, că așa-numitul „căldăraș” Damaschin Nedelcu a avut urmași vrednici. Exceptând pe Theodor și Iosif, considerați între conspiratorii de seamă ai numitei grupări, un alt fiu, Nicolae, a studiat dreptul, profesând avocatura în Timișoara, în timp ce fiul cel mai mic, Dimitrie, căruia părinții îi spuneau Dima, după studii strălucite în domeniul dreptului, apoi al medicinei, obține în anul 1839, diploma de doctor în medicină cu teza: ... **Dissertatio inauguralis psychologico-patologica de senectute**. Dându-și seama de importanța stomatologiei — care în acel timp se afla într-o situație lamentabilă — se dedică întru totul acestei specialități, perfecționându-se la „... vestita școală vieneză de stomatologie a prof. Carabelli, și el român de origine...”. Reîntors la Budapesta, în anul 1834, i se acordă titlul de profesor la nou-înființata catedră de stomatologie a Universității din capitala Ungariei, catedră pe care o conduce timp de 38 de ani, fiind considerat nu numai primul profesor de stomatologie și întemeietorul acestui învățământ, ci și unul din promotorii acestei specialități din Europa²⁰. În anunțul funerar, publicat de gazeta „Luminatorul”, nr. 21 din 3 mai 1882, publicistul Pavel Rotariu scria că „fericitul a fost bun român și avea și inimă pentru tinerimea căreia i-a făcut multă bunătate în diferite timpuri”.

De asemenea, unul dintre nepoții săi, Alexandru Nedelcu, fiul lui Theodor — de meserie frânghier, stabilit cu domiciliul în Buda, înaintea morții sale, și-a testat întreaga avere evaluată la timpul său la suma de 110.000 coroane, pentru înființarea unei fundații, care să-i poarte numele, și din venitul ei să fie ajutorați fiii lugojenilor de na-

ționalitate română ce îmbrățișează meseriile, comerțul sau industria, ramuri de activitate în care noi, românii, eram deficitari. Și tot el este și ctitorul capelei din cimitirul ortodox român din Lugoj, în a cărei criptă sunt depuse rămășițele pământești ale unora din cei mai valoroși fii ai Banatului și care, pe drept cuvânt, poate fi considerată un mic „panteon“ lugojean. Alexandru Nedelcu, deși simplu meseriaș, a fost dornic de instruire, a devenit un om cult ca autodidact. Cu vremea, și-a format o bibliotecă vastă, pe care, în 1885, cu puțin timp înaintea morții o donează Parohiei ortodoxe române din Lugoj. Din catalogul cărților, care ni s-a păstrat, rezultă diversitatea preocupărilor intelectuale ale acestui modest lugojean „... care îl citea pe Goethe, Schiller și pe Al. von Humboldt²¹, fiind abonat la revistele „Transilvania“, „Federațiunea“, „Albina“ și „Familia“. Biblioteca, din care se mai păstrează o parte și astăzi, conține 135 de titluri în 205 volume, toate legate în pânză și piele, cărți din diverse domenii: beletristic, istoric, politic, teologic, medical, științele naturii etc., editate în anii 1830—1884, în limbile română, germană și maghiară²². Demn de relevat este că Alexandru Nedelcu a fost și fondator al Astrei, cu o contribuție de 10 florini²³, și, de asemenea, că el s-a mai remarcat prin călătoriile și notele sale de drum²⁴.

O altă nepoată de fiică, Paulina Seiman, căsătorită cu inginerul și avocatul Constantin Rădulescu²⁵, a patronat, până la adânci bătrânețe, Reuniunea femeilor române din Lugoj — întemeiată în anul 1863 — al cărei scop a fost de a ajuta cu burse tineretul român lipsit de mijloace, spre a-și desăvârși studiile secundare și universitare²⁶, precum și alte categorii sociale, ca de exemplu văduvele sărace, femeile bolnave și infirme etc., iar după 1906, de a întreține o cantină școlară, pe seama elevilor săraci, de la școlile române din localitate²⁷.

Tot Damaschin Nedelcu este străbunicul Sofiei Vlad, născută Rădulescu, mama poetului dialectal Victor Vlad Delamarina, al Cornелиei Brediceanu, născută Rădulescu, mama diplomatului Caius Brediceanu, a compozitorului Tiberiu Brediceanu și a Cornелиei Blaga, născută Brediceanu, precum și al Elenei Dobrin, născută Rădulescu, o talentată pianistă, prima femeie română dirijor de cor din întregul Imperiu austro-ungar.

Procesul intentat Societății secrete „Constituția“ s-a terminat abia în anul 1834, când Tabla regească (Curtea de apel) din Timișoara i-a acuzat pe toți membrii, pentru pretinsele infracțiuni de drept comun, cuprinse în actul de acuzare. Însăși sentința constituie un argument în plus, în favoarea tezei că obiectivele societății erau altele decât cele pentru care au fost acționați în judecată membrii ei.

Alături de alte grupări similare, din ținuturile românești, și această societate secretă a pregătit, pe diverse planuri, marile idei pașoptiste. Până nu demult, strada pe care se afla și se mai află chiar, casa conspiratorului D. Nedelcu, și în care s-a născut Alexandru Nedelcu, autorul unei renumite fundații, strădă ce trecea prin spatele Primăriei vechi

și a Tribunalului, purta, încă din anul 1891, denumirea de strada Nedelcu, ca o eternizare a numelui celui care a luptat pentru împlinirea idealurilor de dreptate socială și libertate națională în această parte de țară.

NOTE

1. Despre Societatea secretă „Constituția”, a se vedea: Ioan Boroș, „Constituția”, societate română în Lugoj, 1830—1834, Lugoj, 1938; Nicolae Brânzei, O societate secretă a românilor bănățeni acum 100 de ani, în „Almanahul Banatului”, vol. II, (1930), p. 43; Al. Rusu și C-tin Rudneanu, Contribuții bănățene la împlinirea aspirațiilor sociale și naționale ale poporului, în „Mitropolia Banatului”, nr. 4—6, 1963, p. 258—268; I. D. Suciu, Monografia Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1977, p. 35, 45, 153, 171; idem, Noi informații despre vicarul mitropolitan Dimitrie Petrovici-Stoichescu, în „Mitropolia Banatului”, nr. 4—6, 1978, p. 272; Victor Lăzărescu, Preotul Dimitrie Teodori, participant la revoluția de la 1848; în „Mitropolia Banatului”, nr. 4—6, 1930, p. 307—310; Gheorghe Luchescu, Lugojul cultural-artistic, Timișoara, 1975, p. 25.

2. Ștefan Berceanu — în afara activității desfășurate în cadrul asociației tainice „Constituția” va depune o activitate revoluționară remarcabilă, între anii 1848—1849, fiind considerat un colaborator apropiat al lui Eftimie Murgu. Numele lui figurează pe manifestul lansat de Murgu, pentru convocarea la Lugoj a adunării populare de la 15/27 iunie 1848. Detalii la I. D. Suciu, *Revoluția de la 1848—1849 în Banat*, București, 1968, p. 185 și urm.; idem, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timișoara, 1977, p. 154, 173—174.

3. Recent s-a descoperit, în arhiva decedatului avocat George Dobrin, o foaie volantă, un act tipărit doar în câteva exemplare, după notele Paulinei Pădulescu, nepoată de fiică a conspiratorului Damaschin Nedelcu, intitulat: *Procesul criminal al mai multor fruntași români din Lugoj din anul 1830—1831 pentru societatea secretă*, în care sunt nominalizați toți membrii acestei asociații, persoana acuzatorului, numele martorilor, cât și membrii familiei principalului conspirator — Damaschin Nedelcu. Iată și conținutul lui: 1. Inculpații: 1. Damaschin Nedelcu, căldăraș, închis în temniță; 2. Theodor Nedelcu, fiul lui Damaschin, căldăraș, repausat înainte de pornirea procesului; 3. Iosif Nedelcu, fiul lui Damaschin, căldăraș, închis în temniță; 4. Ștefan Berceanu, închis în temniță; 5. Ioan Theodor, închis în temniță; 6. Theodor ceanu, închis în temniță; 9. Ioan Vancea, închis în temniță; 10. Ioan Lăpădat, diacon Ștefanovits, închis în temniță; 7. George Radu, închis în temniță; 8. George Berceanu, închis în temniță; 9. Ioan Vancea, închis în temniță; 10. Ioan Lăpădat, diacon apoi preot; 11. Demetriu Petrovits, paroh, apoi profesor de teologie în Virsetiu; 12. Constantin Petrovici (paroh) capelan; 13. Ioan Berceanu, diacon; 14. Ioan Faur, căldăraș nobil II — Acuzator; Ștefan Atanasievici, protopopul gr. oriental III — Martorii: 1. Demetriu Ianovits, preot gr. oriental; 2. George Petrașcu, preot gr. oriental; 3. Dionisie (Gyenes) Mitrony, preot gr. oriental; 4. Constantin Popovits, preot gr. oriental IV. — Familia Damaschin Nedelcu, căldăraș (fii). 1. Theodor, căldăraș, soția Maritza linoveană, nepot + Alexandru, soția Ana, fondatorii; 2. Iosif, asozat în Sân-Andrei unde și azi trăiesc urmașii; + Ilca, măritată Lazarovits, turtariu în Timișoara; + Sofia, măritată Pavel Seiman, în Timișoara, nepoată; Paulina, măritată Rădulescu în Lugoj; + Nicolae, avocat în Timișoara; + Dima, profesor la Universitatea din Budapesta, urmașii trăiesc. Actul de mai sus conține două erori: 1. Ștefan Berceanu, de sus nr. 4, a fost diacon în Lugoj și nu a fost arestat, în schimb fratele lui, Ioan Berceanu, de sub nr. 13, care nu a fost diacon, a fost arestat și, de asemenea, Constantin Petrovici, de sub nr. 12, nu a fost acționat în judecată, el fiind martor în proces; în schimb Constantin Popovits, trecut în rândurile martorilor a fost acționat în judecată, dar fiind preot nu a fost arestat.

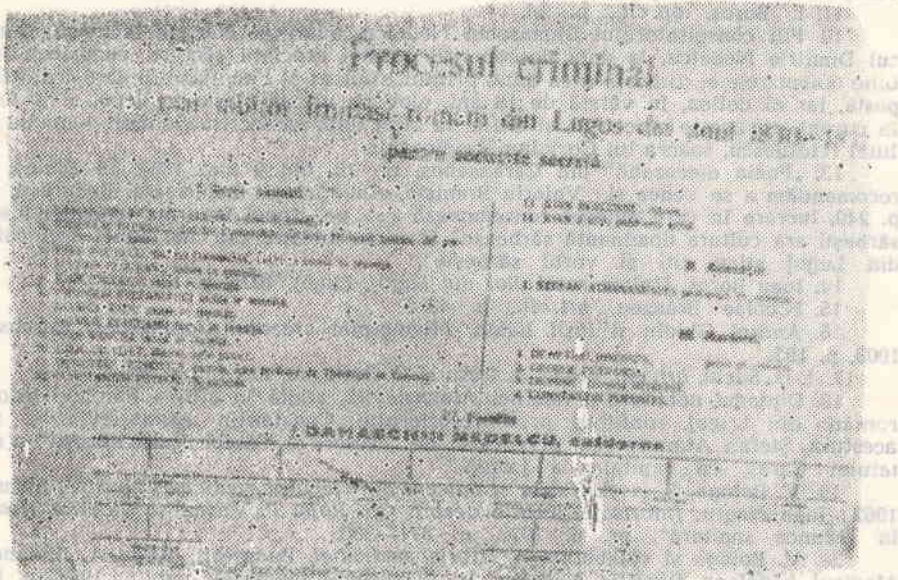
4. Ioan Boros, *op. cit.*, p. 8; Nicolae Brânzeu, *art. cit.*, p. 43.
5. Petru Dan, *Asociații, cluburi, ligi, societăți. Dicționar cronologic*, București, 1983, p. 14. Acest autor îl indică ca martor pe Nedelcu, ceea ce este fals, cum am văzut mai sus.
6. Ioan Boros, *op. cit.*, p. 14.
7. Ultima afirmație este exagerată, întrucât revoluția burgheză, de la 1830 din Franța, a izbucnit spontan. În câteva ceasuri, populația s-a înarmat ca să apere libertățile cetățenești amenințate, în timp ce tovarășia tainică „Constituția” data din jurul anilor 1824—1825. Mai verosimilă pare opinia că această asociație a luat ființă, ca un ecou târziu al revoluției franceze de la 1789 (vezi P. Dan, *op. cit.*, p. 14).
8. I. D. Suci, *art. cit.*, p. 272, nota.
8. a G. Bogdan-Duică, *Eftimie Murgu*, București, 1937, p. 163—164; I. D. Suci, *Revoluția de la 1848—1849 în Banat*, București, 1978, p. 28, 29, 30.
9. cf. I. D. Suci, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timișoara, 1977, p. 150, nota 36; I. D. Suci, *art. cit.*, p. 272, nota.
10. Traian Topliceanu, *Două documente despre protopopul Dimitrie Popovits-Stoichescu, vicar român al episcopiei ortodoxe din Timișoara la 1848*, în „Lucașul”, Timișoara, nr. 4, 1935, p. 184—185; I. D. Suci, *Monografia Mitropoliei Banatului*, p. 160.
11. I. Boros, *op. cit.*, p. 14.
12. Fiii conspiratorului Damaschin Nedelcu, avocatul Nicolae Nedelcu și medicul Dimitrie Nedelcu, la data descoperirii acestei asociații secrete, cunoșteau foarte bine obiectivele ei, fiind la acea dată, primul, student al Facultății de Drept din Budapesta, iar al doilea, în vârstă de 18 ani, elev pe ultima clasă de liceu, și la fel era la curent, cu aceste obiective, și Sofia, la acea dată căsătorită Seiman — mama Paulinei Rădulescu, soacra lui Coriolan Brediceanu.
13. „Foaia diecezană” din Caransebeș, nr. 18, din 9 mai 1886. În același sens recomandăm a se vedea și: Valeriu Braniște, *Amintiri din închisoare*, București, 1972, p. 249, lucrare în care autorul consemnează „...pe atunci în urma ierarhiei bisericii sârbești era cultura dominantă sârbească în clasa noastră cea mai bună. Toți bătrânii din Lugoj știau citi și vorbi sârbește”.
14. Ioan Boros, *Unirea românilor din Lugoj*, Lugoj, 1926, p. 12.
15. Nicolae Brânzeu, *art. cit.*, p. 43.
16. Andrei Ghidiu și Iosif Bălan, *Monografia orașului Caransebeș*, Caransebeș, 1909, p. 195.
17. I. D. Suci, *art. cit.*, nota; A. Rusu și C. Rudeanu, *art. cit.*, p. 263.
18. Diploma nobiliară a familiei Atanasievici, aflată în arhiva Parohiei ortodoxe române din Lugoj, conferea protopresbiterului Constantin Atanasievici și fiului acestuia, Ștefan Atanasievici, privilegiul de „asesori ai Tablei Judecătorești” a comitatului Caraș, cu capitala la Lugoj.
19. V. Bologa, S. Izsak, *Fapte și oameni din trecutul medicinei noastre*, București, 1962; Ioan Negru, *Informații inedite despre Gh. Roja, P. Vasici și Dimitrie Nedelcu*, în „Munca sanitară”, nr. 6, 1972, p. 371—380.
20. V. Bologa și colaboratorii, *Istoria medicinei*, București, 1963; A. Stoianovici, *Medicul bănățean Dimitrie Nedelcu*, în „Timișoara medicală”, nr. 5, 1957, p. 689—691; Ancușa Mircea, *O sută de ani de la moartea stomatologului Dimitrie Nedelcu*, în „Timișoara medicală”, nr. 4, 1982.
21. Victor Lăzărescu, Vasile Muntean, *Ciitorul lugojean Alexandru Nedelcu (1819—1886)*, în „Telegraf român”, Sibiu, nr. 5—6, 1984, p. 3; vezi „Dacia”, Timișoara, nr. 12, din 18 ianuarie 1943.
22. Nota supra.
23. vezi „Transilvania” Brașov, nr. 4, an. II, 1869, p. 48.
24. Alexandru Nedelcu, promovând calfă (sodal) în meseria de frânghier, la 1837, cutreieră în „vandră” — după obiceiul vremii — așa cum reiese din cartea sa de călătorie (*Wanderbuch*), timp de șase ani, în orașe din Ungaria, Austria, Germania și Elveția. În timpul acestor peregrinări, el ajunge la concluzia că „...numai și numai munca aduce avuție și ridică cultura popoarelor...” (V. Lăzărescu, V. Muntean, *art. cit.*). După Al Nedelcu au rămas și câteva însemnări. El este „peregrinul bănățean”, după cum Codru-Drăgușanu este peregrinul transilvan. Notele sale de călătorie

merită toată atenția..." (vezi prof. Olde, în „Dacia”, Timișoara, nr. 12, din 18 ianuarie 1943).

25. Ioan Rusain, Constantin Rădulescu, în „Cercul juridic bănățean”, nr. 10, din 31 octombrie 1936.

26. Dintre tinerii care și-au desăvârșit studiile cu burse acordate de Reuniunea femeilor române din Lugoj se numără, printre alții, un Pavel Rotariu, avocat, întemeietorul presei române din Banat, Mihail Beșan, notar public regesc în Lugoj, Leontin Simionescu, fost vicecomite al județului Caraș-Severin etc. (vezi „Drapelul”, nr. 48, și 50, din 1913).

27. A se vedea Raportul comitetului la adunarea generală a femeilor române din Lugoj din 10 mai 1913, adunare prezidată de Paulina Rădulescu (vezi „Drapelul”, nr. 49 și 50 din 1913).

Actul de mai sus reprezintă o copie după Procesul criminal al mai multor fruntași români din Lugoj, din anul 1830—1831, și el a fost descoperit în arhiva defunctului avocat dr. George Dobrin. Se pare că a fost întocmit de Paulina Rădulescu, soția avocatului Constantin Rădulescu și soacra avocatului dr. George Dobrin, singura supraviețuitoare dintre descendenții conspiratorului Damaschin Nedelcu. Dar în cuprinsul său s-au strecurat și câteva erori, autorii dorind a le corecta astfel :

a) Ștefan Berceanu, de la nr. 4 a fost diacon, și nu a fost închis în temniță ; în schimb fratele său, Ioan Berceanu, agricultor, de la nr. 13, a fost închis în temniță ;
b) De asemenea, Constantin Popovici, preot, trecut între martori, a fost capelan ortodox român în Lugoj și inculpat ; dar Constantin Petrovici, de la nr. 12, trecut capelan, a fost preot și a figurat între martori.